

פסקי תשובות אורח חיים סימן רלג אות ד - ה

ד. פרטי דינים במי שנמצא במקום שיש מנינים למנחה ולערבית באותו זמן

שם: ועכשיו שנהגו להתפלל תפלת מנחה עד הלילה אין להתפלל תפלת ערבית קודם שקיעת החמה וכו'. רמ"א. ולדין במדינות אלו שנהגין להתפלל ערבית מפלג המנחה אין לו להתפלל מנחה אח"כ, ובדיעבד או שעת הדחק יצא. ובדורות האחרונים כאן בארץ ישראל¹⁹ נתהפכו היוצרות, והספרדים נוהגים להקל כדברי הרמ"א להתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה, והאשכנזים נוהגים כהמחבר להקפיד²⁰ שלא להתפלל תפלת ערבית עד אחרי צאת הכוכבים.

והנה בזמננו שנתקבצו גלויות בכל עיר גדולה, ויש בתי כנסת מהרבה קהילות קודש אשכנזים וספרדים, מצויים כמה שאלות הזקוקים למענה ולידיעה ברורה לכל יחיד ויחיד כיצד לנהוג בזמן זה שבין פלג המנחה עד צאת הכוכבים, וכדלהלן.

בראשונה יש לדעת כי בבית כנסת שנוהגים להקפיד שלא להתפלל ערבית לפני צאת הכוכבים אסור²¹ לעשות שם מנין לתפילת ערבית לפני זמן זה, וביהכ"נ שמתפללים שם תפילת ערבית מפלג המנחה ומעלה אסור לעשות שם מנין למנחה לאחר פלג המנחה, אמנם אם²² הביהכ"נ מיועד למנינים הרבה לכל קהילות הקודש (שטיבלאך) מותר שיעמדו זה בצד זה²³ מנינים למנחה ומנינים לתפילת ערבית.

ואדם אשר כבר התפלל תפילת ערבית ושומע חזרת הש"ץ ממנין שמתפללים מנחה, נקטינן למעשה²⁴ שצריך לענות עמהם קדושה ומודים וכו', ואף שאצלו כבר עשאו לילה בתפלת ערבית אין בכך כלום, ואף בערב שבת הדין כן.

¹⁹ . דאילו בחוץ לארץ מצוי בקרב האשכנזים בהרבה ממקומות מושבותיהם המנהג הקדמון להתפלל ערבית מפלג המנחה ועכ"פ בבין השמשות ובפרט בימי הקיץ הארוכים, ועיין עוד בכל ענין זה לקמן סי' רל"ה אות א'

²⁰ . ועיין לקמן סי' רל"ה אות ה' שהמקפיד בכך וטעה והתפלל ערבית לפני צאת הכוכבים צריך להתפלל שנית. אך להפך מי שמקפיד להתפלל מנחה עד פלג המנחה ולא יותר, ומפלג המנחה מתפלל ערבית, ואירע שאיחר ולא התפלל מנחה לפני פלג, אל יתפלל תפילת ערבית שני שמו"ע אלא יתפלל מנחה לאחר פלג המנחה ובאותו יום ישתדל להתפלל תפילת ערבית לאחר צאת הכוכבים (ולכהפ"ח לאחר השקיעה) - תורת חיים (סופר) סק"ד.

²¹ . שו"ת האלף לך שלמה חאו"ח סי' צ"ד, שו"ת יגל יעקב חאו"ח סי' כ"ה, ועיין בדבריהם שדווקא ביהכ"נ אסור אבל בחוץ בעזרה מותר, ובשו"ת תפארת אדם ח"ב סי' ב' שכן נהג האדמו"ר מסטמאר זצ"ל בעוד שהתפללו בביהמ"ד תפילת ערבית היה הוא מתפלל בחדרו מנחה, ומוסיף שם דמ"מ בערב שבת יש להחמיר טפי שלא לעשות מנין למנחה אף בעזרת ביהמ"ד כשהציבור בביהמ"ד כבר קיבלו שבת (מזמור שיר ליום השבת, אבל בפסוקי לכו נרננה ולכה דודי עדיין אין בכך קבלת שבת) ומביא מעשה רב ממוהרי"ד מבעלזא זצ"ל כשהיה בעיירה אחת והלך לביהכ"נ למנחה וקבלת שבת והציבור כבר חזר מתפילת ערבית וחזר לאכסנייתו ושם ערך מנין לתפלתו.

²² . שו"ת צי"א חיי"א סי' ט"ו.

²³ . ובשו"ת באר משה ח"א סי' ט"ו ושו"ת יבי"א ח"ו סי' כ"א דאף יכולים אלו שכבר התפללו תפילת ערבית להצטרף להשלים מנין לששה ויותר המתפללים מנחה (ואם עדיין לא התפללו תפילת ערבית יכולים להתפלל אז תפילת ערבית עם הששה המתפללים מנחה, וכדלהלן בהמשך דברינו, והיינו כשידוע להם שלא יהיה להם מנין אח"כ לתפילת ערבית או שמחמת אונס אין להם שהות להמתין, וכן כששה ויותר מתפללים תפילת ערבית יכולים ארבעה המתפללים מנחה להצטרף להם למנין (אבל כשהם חמשה וחמשה, דהיינו חמשה רוצים להתפלל מנחה וחמשה תפילת ערבית אינם יכולים להצטרף לענין חזרת הש"ץ וכו', ועיין שו"ת מנח"י ח"ב סי' קל"ב), וכהא דכה"ח סי' ס"ט סק"ט, אמנם יש לימנע לכתחילה מכל זה, כי לדברי הגר"ש קלוגר (דלקמן הערה 24) שא"א להם לענות קדושה כל שכן שאין מצטרפים למנין, וכן מצינו בשו"ת פערות צדיק ח"ג סי' א' שאין מי שהתפלל כבר ערבית מצטרף למנין מתפללי מנחה, ויש לחוש לדבריהם לכתחילה, ובשו"ת יבי"א שכל שכן בערב שבת אין ראוי לצרף למנין מנחה מי שכבר קיבל עליו שבת בברכו.

²⁴ . הנה הגר"ש קלוגר זצ"ל בהגהותיו חכמת שלמה לשו"ע בסי' זה ובשו"ת האלף לך שלמה סי' צ"ד ס"ל שאין למי שהתפלל תפילת ערבית ועשאו לילה לענות קדושה כששומע חזרת הש"ץ ממנין המתפללים מנחה, וכן מביא בדע"ת סי' רל"ו בשם שו"ת גור אריה יהודה חאו"ח סי' ק"מ, אך כבר תפסו עליהם האחרונים בזה דאין שום חשש מלענות לקדושה כתורת ענייה על שאר דברים שבקדושה כקדיש

בינת ההלכה

יו"ל ע"י יצחק בירך דסקל - דיין ומו"צ

גליון רצט פ' ואתחנן-נחמו תשפ"ה

על שו"ע אורח חיים

פסקי תשובות

מלוקט מספר

מאת הגאון רבי שמחה בן ציון אייזיק רבינוביץ שליט"א

וכן הדין באדם אשר עדיין לפני מנחה ושומע ציבור מתפללים תפילת ערבית, עונה²⁵ עמהם 'ברכו' ואין בכך משום עשיית לילה, אך בערב שבת יכולין²⁶ שאינו רוצה לקבל שבת²⁷ ע"י עניית ברכו זה.

ויחיד אשר עדיין לא התפלל מנחה ובא לביהכ"נ והציבור מתפללים ערבית, יתפלל²⁸ עמהם שמונה עשרה²⁹ ונחשב לו כמתפלל³⁰ בשעה שהציבור מתפללים. וכן להפך הרוצה להתפלל ערבית ובא לביהכ"נ והציבור מתפללים מנחה (ואין לו שהות להמתין עד שיתפללו ציבור זה תפילת ערבית, ואין לו מנין אחר של ציבור המתפלל תפילת ערבית) יתפלל עמהם³¹ שמונה עשרה, ונחשב לו כמתפלל בשעה שהציבור מתפללים.

וברכו ואף שאצלם כבר עשאוהו לילה ואף בערב שבת שכבר קיבלו שבת בברכו ותפילת ערבית, עיין אשל אברהם בוטשאטש סי' רל"ב וסי' ק"ח, שו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' צ"א, קצוה"ש סי' ע"ז סק"ז, שו"ת תפארת אדם ח"ב סי' ח', שו"ת באר משה ח"א סי' ט"ו, שו"ת שבה"ל ח"ט סי' מ"ח, שו"ת צי"א שם, שו"ת יבי"א שם, שש"כ פמ"ו הערה כ"ז ונ"ט.
²⁵ שו"ת משיב הלכה ח"ב סי' רי"ב, שו"ת תורת יקותיאל סי' מ', שו"ת משנה הלכות ח"ו סי' נ"י, וה"ה שצריך לומר עמהם פסוק ראשון של ק"ש.

²⁶ הג' רעק"א סי' רס"ג סעי' ט' דאילו אם מכוון לקבל שבת בעניית ברכו עמהם שוב לא יוכל להתפלל מנחה, כמבואר בשו"ע שם, ובשו"ת אג"מ ח"ג סי' ל"ז דאם ענה ברכו בסתמא הו"ל כקבלת שבת (אך אם היה בדעתו להתפלל מנחה, אלא עקב חוסר ידיעת ההלכה ענה ברכו עם מנין אחר, ובפרט אם אין המנין ההוא מבני קהילתו שנגרר אחריהם, וכמו שמצוי אצל המתפללים בכותל המערבי, ובצירוף כמה מגדולי הפוסקים הסוברים שאפשר להתפלל מנחה אף אחרי שקיבל שבת (וכדכתבין בסי' רס"ג אות כ"ב) אפשר להתיר לאדם שעשה כן להתפלל מנחה), ובקצוה"ש סי' ע"ז סק"ז ושו"ת יחו"ד ח"ו סי' י"ח ס"ל שאף כוונה בהדיא שלא לקבל שבת לא יועיל, דבעניית ברכו אין מועיל תנאי, עיין בדבריהם בארוכה, ולדעתם אין לענות ברכו בער"ש כשהוא עדיין לפני מנחה.
²⁷ ויועיל לענין תפלת מנחה, אף על פי שלענין שאר מלאכות מיד כשקיבלו בני קהילתו שבת נגרר בעל כורחו אחריהם, וכמבואר כ"ז בשו"ע ומשנ"ב סי' רס"ג סעי' ט"ו.

²⁸ משנ"ב סי' רל"ו סק"א בשם הפמ"ג, ועיי"ש דהיינו דווקא כשיודע שלאחר מכן יהיה לו מנין לתפילת ערבית, אבל אם לא כן, יש לו להתפלל שמו"ע דמנחה מיד בעוד הציבור אומרים ק"ש וברכותיה, ויעמוד אח"כ שוב שמו"ע ותפילת ערבית עם הציבור וישלים ק"ש וברכותיה אח"כ (אמנם למי שמקפיד תמיד שלא להתפלל תפילת ערבית לפני צאת הכוכבים מצינו דיעות שיעדיף להתפלל תפילת ערבית ביחידות לאחר צאה"כ ולא בציבור לפני כן וכדלקמן סי' רל"ה אות ג')

²⁹ ודווקא בימות החול, אבל בערב שבת מבואר בשו"ע סי' רס"ג סעי' ט"ו שיש לו לצאת לחוץ ולהתפלל מנחה, ובשו"ת אג"מ ח"ג סי' ל"ז בהסבר הדבר כי בימות החול התפילות שוות, משא"כ בשבת שאלו מתפללים תפילת שבת וזה מתפלל תפילת חול.

³⁰ אבל אינו נחשב כתפילה בציבור ממש (ואף על פי שאפשר לששה ויותר לצרפו למנין, וכנ"ל הערה 23), עיין מג"א סי' רל"ו סק"ג ופמ"ג ומחצה"ש ומשנ"ב שם סק"א, ומה שנכתוב בעזה"י בסי' צ' על המשנ"ב שם סק"ל, ולכן לכתחילה אין לעשות כן, דהיינו אם יש לו בסביבתו מנין למנחה ילך להתפלל עמהם, ולא יתפלל עם ציבור שמתפללים תפילת ערבית.

³¹ ובמאירי (ברכות כ"א: ד"ה מי שמצא) אם מתפלל שמו"ע ותפילת ערבית יחד עם ש"ץ שמתפלל חזרת הש"ץ דמנחה אפילו נמצא עם הש"ץ בברכת מחיה המתים לא יענה עם הש"ץ קדושה דהא בתפילת ערבית לא תקינו לומר קדושה, וכן מובא בשו"ת בית שערים סי' פ"ה ובשו"ת באר חיים מרדכי ח"ב סי' י"ב דאף לא ישתוק ויכוין לצאת, דיש לחשוש לדיעות הסוברים דשומע הוי כעונה ממש, אלא ישתוק ולא יכוין לצאת ואח"כ ימשיך תפלתו עם הש"ץ.